

Csoba Judit: A kertkultúra és a háztartásgazdaság szerepe a vidéki szegények társadalmi integrációjában – 25 éves a Szociális Földprogram¹

(Kivonat)

Az 1992-ben létrehozott Szociális Földprogram a vagyonnal nem rendelkező, szociálisan hátrányos helyzetű személyek részére kínál lehetőséget a háztáji jellegű kistermelésre, az önellátás képességének erősítésére. A tanulmányban a szerző röviden áttekinti a Szociális Földprogram XX. századi történelmét, valamint bemutatja a program elmúlt 25 évének legfontosabb szakaszait és a változásait. Az elemzés során a rendelkezésre álló szakirodalomra és a 2015–2017 között megvalósuló InnoSi² program keretében feltárt kutatási eredményeikre támaszkodtak.

A Szociális Földprogram koncepcióját 1991-ben dolgozta ki a Népjóléti Minisztérium Válságkezelő Programok Irodája. Céljaik között szerepelt a rendszerváltás utáni növekvő szegénység csökkentése és a helyi közösségek megerősítése, valamint a jövedelemhiány miatt kialakult társadalmi és gazdasági feszültségek enyhítése is. A támogatandó tevékenységek közé tartozott a termelés elindításához szükséges hiányzó eszközök beszerzése, mezőgazdasági termékek előállítás, piacra juttatása, valamint a hálózatban történő együttműködés megerősítése. A program által érintett célcsoport meghatározásakor a tartósan munka nélkül lévők, a megváltozott munkavégző képességű személyek és a nagycsaládok mellett kiemelt jelentőséget kaptak a romák. Működésének negyedszázada alatt a program fő célkitűzése az önellátás képességének erősítése és a szociális támogatásból való kikerülés elősegítése volt. A Szociális Földprogram céljai, aktualitásukat tekintve, az eltelt időszakban mit sem változtak, miközben a környezeti feltételek, a program támogatottsága, megvalósulási formái jelentősen átalakultak.

A Szociális Földprogram néhány előnye:

¹ In.: Tér és Társadalom 31. évf., 3. szám, 2017
<https://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/2858> (utolsó letöltés ideje: 2018.05.30.)

² Az InnoSi program a Horizont 2020-as programok keretein belül 10 európai ország részvételevel, 2015–2017 között szervezett kutatási program, melynek fókuszában a szociális innováció áll. A kutatási program honlapja: <http://innosi.eu/>

- A program alanya az önálló családi gazdaság, ahol a kedvezményezettek nem alkalmazottként, munkaviszony keretében, hanem független kistermelőként vesznek részt.
- A szervezésért a települési önkormányzat a felelős, amely a családokkal kötött szerződés alapján a családok képességeihez és a helyi sajátosságokhoz igazítva biztosítja a támogatást. Az „alulról szervezett” program előnye, hogy a tevékenységet helyben „találják ki”, és a program volumenéről, lokális céljairól és a résztvevők köréről is lokálisan döntenek.
- A tevékenység szervezése az önkormányzatok gondoskodó profiljának vállalkozó profilra váltása mellett zajlik. Megvalósul a korábban nagy hagyományokkal rendelkező, de mára a peremhelyzetű csoportokban elfeledett önellátó háztartásgazdaság újrateremtése, a célcsoport önfenntartó képességének javulása.

A kilencvenes évek elejére a Szociális Földprogram a helyi szociális ellátórendszer részévé vált. 1992-től a programot a mindenkori szociális ügyekért felelős minisztérium koordinálta, pénzügyi keretét pedig a Térségi Válságkezelő Programok biztosították. Mivel az önkormányzatoktól érkező eseti igények száma egyre növekedett, 1993-tól meghívásos pályázat keretében biztosították a támogatást. A Szociális Földprogram támogatottsága az indulástól 2003-ig folyamatosan emelkedett, majd az uniós csatlakozást követően erős ingadozás következett be. Sok településen kialakultak a hosszabb idő alatt stabilizálódó termelési rendszerek, bevált módszerek, de a források bővítése nem történt meg. Ennek elsődleges oka, hogy 2004-ben a Szociális Földprogramot nem sikerült integrálni az uniós csatlakozással megnyíló európai támogatási rendszerbe, mert bújtatott agrártámogatásnak minősítették. Az évente felhasználható – folyamatosan csökkenő – forrásról a mindenkori éves költségvetési törvény rendelkezett, s mind nagyobb szerepet kapott a foglalkoztatási elemet hangsúlyozó közfoglalkoztatás. Az évtized második felében a hazai forrásokat is e program támogatására csoportosították át. A szakpolitikai stratégia változását követően a Szociális Földprogramok útkeresési kísérlete indult el a szociális szövetkezetek

irányába, ami számos kritikát váltott ki a szakértők körében. A kritikák középpontjában elsődlegesen annak hangsúlyozása állt, hogy a Szociális Földprogram nem minden eleme vonható be a közösségi vállalkozás kereteibe.

2001-ben alakult meg a Területi Menedzszervezetek (TMSZ) hálózata, amely a földprogram megerősítését, működési feltételeinek javítását és kiszélesítését tűzte ki célul. A TMSZ a földprogramok irányításában és módszertani fejlődésében játszott szerepet. A megyei szervezetek koordinációját a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Esély Szociális Forrásközpont látta el, amely a támogatási rendszer és a hálózat fenntarthatósága és fejleszthetősége érdekében a másfél évtized alatt folyamatosan és különböző formában (adatbázis-működtetés, kutatási programok, műhelymunkák, kiadványok stb.) segítette a megvalósító szervezetek – többnyire önkormányzatok – munkáját. Kezdeményezésükre jött létre 2002-ben az érintett települések érdekvédelmi szervezeteként a Szociális Földprogramot Működtető Települések Országos Szakmai Érdekképviselői Szövetsége Egyesület (SZOFOSZ), amely megalakulása óta ellátja a Szociális Földprogramok módszertani fejlesztő és érdekképviselői tevékenységét.

Annak ellenére, hogy a Szociális Földprogram a 2007 és 2013 közötti fejlesztési területeket meghatározó Új Magyarország Vidékfejlesztési Program III. tengelyének része volt, és előzetesen konkrét tervek fogalmazódtak meg a program továbbfejlesztésével kapcsolatban, az EU továbbra sem járult hozzá a Szociális Földprogram társfinanszírozásához. Mindezek következtében 2010-től, a kormányváltást követően a program alapvetően átalakult.

A Szociális Földprogramok keretében a foglalkoztatás került előtérbe, azon belül is a közfoglalkoztatással kombinált programelem. A 2011. évben meghirdetett támogatási pályázat 300 millió Ft-os keretösszegéből az a 168 pályázó kaphatott forrást, ahol a Szociális Földprogramban legalább két közfoglalkoztatottat is alkalmaztak. A szerző szerint az új feltételek között veszélybe került a kiegészítő jövedelmet biztosító, elsődlegesen önellátási célokat szolgáló, önálló gazdálkodásra nevelő integráció. Az egyéves kísérletet követően, 2012-től visszakerült a Szociális Földprogramba a klasszikus kertművelést és kisállattartást támogató elem, de továbbra is maradt a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó alprogram.

A közfoglalkoztatás előtérbe kerülésével a szakpolitikai stratégiákban a Szociális Földprogram az elmúlt években fokozatosan veszített jelentőségéből. A 2011-ben még 300 millió Ft kerettel gazdálkodó program 2016-ban a forrásoknak már csak alig valamivel több, mint felével tervezhetett. A megváltozott környezeti feltételek között számos új kihívás fogalmazódott meg a programmal szemben. Ilyen pl. a háztartásgazdaságokra épülő Szociális Földprogramok közösségi vállalkozásokká szervezésének igénye, vagy a szociális szövetkezetek támogatás nélküli működésére irányuló elvárások erősödése. A konkurens programok erősödése (pl. Start közfoglalkoztatási mintaprogram) és a támogatások csökkenése mellett további problémaként jelentkezik napjainkban a Szociális Földprogramok művelésbe vonható területeinek korlátozottsága is. A korábban közösségi művelésben lévő területek vagy egyéni művelésbe adott közösségi földek fokozatosan átkerültek az időközben elindult Start közmunkaprogramba, és a Szociális Földprogram a legtöbb esetben visszaszorult a zárt kertekbe. 2014-től a pályázati felhívásokban egyre nagyobb hangsúly kerül a hazai, piacképes, egészséges, tartósítószerektől mentes termékek, áruk előállítására és felhasználására. Változott a termelés célja is: eddig elsődlegesen az önellátás erősítése állt a középpontban, s csak kismértékben jelent meg az „árufelesleg” helyi piaci értékesítése. Az árutermelésbe való bekapcsolódás olyan speciális készségeket és feltételeket igényel, amelyekkel a résztvevő családok jelentős része nem rendelkezik. Ennek a módosításnak az a veszélye, hogy a peremhelyzetű társadalmi csoportok és a romák integrálására létrehozott Szociális Földprogramból – az árutermelés és a foglalkoztatási elem erősödését követően – éppen azok a célcsoportok szorulnak ki, amelyeknek ezt a programot eredetileg létrehozták.